కయ్య - కాలవ

లక్ష్మమ్మ గొప్ప అదృష్టజాతకురాలు. పాకనాటి కాపుకులంలో పుట్టింది. మళ్ళా అపర మహాలక్ష్మే. పూర్వ జన్మలో ఇంత పెట్టిపుట్టిందేమో, ఈ జన్మలో భోగం అనుభవిస్తోంది.

లక్ష్మమ్మ పుట్టింటివారిది చాలా గట్టిసంసారం. మొగపిల్ల కాయలు లేనందువల్ల లక్ష్మమ్మకూ, ఆవిడ అక్కకూ ఒక వూళ్ళోనే మనువులు కుదిర్చి తండ్రి ఇద్దరికీ చెరి ముప్పయి వేల రూపాయల ఆస్తి ఇచ్చి మహా వైభవంతో వివాహం చేసి, వాళ్ళను కాపురానికి పంపేడు. కాని కాపరానికి వెళ్ళిన మరుసటి సంవత్సరమే లక్ష్మమ్మ భర్త కాలం చేసినందువల్ల అప్పటి నుంచీ ఇప్పటివరకూ ఆవిడ నిరంకుశమైన వైధవ్యాన్ని అవిచ్ఛిన్నంగా పరిపాలిస్తోంది. ఇదొక్కటే ఆవిడకు కొరత పెట్టాడు భగవంతుడు. ఇది మినహా ఆవిడ సంసారానికి ఏమీ కొరతలేదు.

అటు పుట్టింటివారివల్ల దఖలుపడ్డ ముప్ఫయివేల రూపాయల ఆస్తి, యిటు అత్తింటివారివల్ల లభ్యపడ్డ ఏభైవేల రూపాయల ఆస్తీ కలిపి, భర్త చనిపోయేటప్పటికి ఓ 80, 90 వేల రూపాయల ఆస్తికి లక్ష్మమ్మ హక్కుదారయింది. చనిపోయేముందు మంచంమీద ఇంకా తెలివుండగానే భర్త సిసలైన వీలునామా వ్రాసి ఏభై ఎకరాల మాగాణీ, డెబ్భై ఎకరాల మెట్టా, మామిడితోటా నాలుగెకరాల పాటి మట్టిదొడ్డీ, పశువులబీళ్ళూ, పది అంకణాల మిద్దీ, ఇన్ని పాడిపశువులూ, నాలుగువందల సన్నజీవాలూ ఒకటేమిటి, ఒకరి దగ్గరకు పోనక్కరలేకుండా అమర్చి పెట్టినట్టు ఇనప్పెట్టి బీగాలతో సహా చేతిలోపెట్టి, “నేను లేనన్న కొరతతప్ప యిక నీకేమీ లోపం లేదు. ఇంట్లో తల అట్లా వీధిలో పెట్టుకోకుండా ఈ యావదాస్తీ నువ్వు అనుభవించు కొని జీవించు” అని అంత్యకాలాన ఆశీర్వదిస్తూ ఆవిడ భర్త అదృశ్యమైనాడు.

లక్ష్మమ్మది మొదటి నుంచీ గట్టిపిడికిలి. పొలంలో పండిన అరవై పుట్ల ధాన్యం లగాయత్తు దొడ్లో పశువులు వేసే పేడవరకూ సమస్తమూ ఆమె రొఖ్ఖరూపంగా మార్చి వృద్ధి చేసిన సంసారం అది. రాగులు, సజ్జలు, జొన్నలు, మిరపకాయలు, చింతపండు,

మామిడికాయలు, టెంకాయలు, టెంకాయపీచు, తాటికాయలు, తాటాకు, తాటిబుర్రలు, పాలు, పెరుగు, వెన్న, నెయ్యి ఒకటేమిటి, పాటిమట్టి, ఎరువుమట్టి, దూడా దుడుకూ సమస్తమూ రొఖ్ఖంగా మార్చి చేతపట్టుకొనే అలవాటు లక్ష్మమ్మకు. అందువల్ల భూములు, దొడ్లు, బంగారునగలు, వెండిసామానులు వగైరాల అడుమానం మీద ఇచ్చిన అప్పు పత్రాలమీదా, ప్రోనోట్లమీదా సాలీనా వచ్చే నాలుగువేల రూపాయల నికరం వడ్డీకితోడు, ఈవిధంగా కూడా ఎట్లా లేదన్నా సంవత్సరానికి ఇంకా 5, 6 వేల రూపాయల ఘట్టి ఆదాయం చేరుస్తూ ఆమె ఈ ముప్ఫై ఏళ్ళుగా తన ఆస్తిని రెండులక్షలకు పైగాపెంచింది.

లక్ష్మమ్మ తోడపుట్టినపడుచు కాపురం అంత నాదారుస్థితి కాదుకాని లక్ష్మమ్మ స్థితితో పోల్చుకుంటే వాళ్ళస్థితి ధూపానికి ఆగదు. అయినప్పటికీ ఆవిడ అక్కకి ఒక కొడుకూ, ఒక కూతురూ కలిగి యింత సిరీసంపదతోనే కాలక్షేపం చేస్తున్నారు వాళ్ళు. లక్ష్మమ్మ అక్కకొడుకు రామిరెడ్డికి ఇప్పుడు ముప్ఫయి సంవత్సరాల వయస్సు వచ్చి పెళ్ళి చేసుకుని తన ఇల్లు తాను చక్కపెట్టుకొంటున్నాడు. లక్ష్మమ్మకు 'నా' అన్నవాళ్ళు ఎవరూ లేనందున, తన సేద్యం మంచి సెబ్బరులు విచారించడానికీ, ఇంట్లో తన కింత లెఖ్ఖా డొక్కా వ్రాయడానికీ, రామిరెడ్డి కాస్త చేతి కందివచ్చినప్పటి నుంచీ లక్ష్మమ్మ అతగాడినే రప్పించుకొని తన పనులు నెరవేర్చుకొంటూ వుంది. మొగదిక్కులేని సంసారం అయినందువల్లా, ఈ తనువులు శాశ్వతం గానందువల్లా, తలలో నాలుకలా నమ్మకంతో అంటిపెట్టుకొని వుంటే లక్ష్మమ్మ ఎప్పటికైనా తన యావదాస్తినీ అక్కచెల్లెండ్రిద్దరి సంసారాలకీ ఒక్కడే మొగపురుగు అయిన తనకు సంక్రమింపజేయక పోతుందా అని రామిరెడ్డి కొండంత ఆశ పెట్టుకొని ఉన్నాడు. అందువల్ల లక్ష్మమ్మకు చీమకాటంత బాధ కలిగిందంటే తనకు లోకమే మునిగిపోయినట్లుగా భావించుకొని, గుండెలు గవుĉక్కొంటూ పరుగెత్తి ముందు తన పినతల్లికి సేవచేసి ఆవిడ మెప్పుపొందుతూ వస్తున్నాడు రామిరెడ్డి.

లక్ష్మమ్మకు ఇప్పుడు ఏభైయోపడి దాటి అరవైలోపడింది. రామిరెడ్డికి నోరు ఊటలూరు తోంది; లొట్టలు వేస్తున్నాడు; సమయం కొరకు కాచుకొని ఒకధ్యానం చేస్తూ ఉన్నాడు రామిరెడ్డి.

2

కొండడు మాలవాడు. అనగా పంచముడు పోనీ, హరిజనుడనే అందాం. గోచీపెట్టుకొనే ఈడులో కొండడు లక్ష్మమ్మకాడనే బర్రెగొడ్లు కాస్తూవచ్చినప్పటికీ వాడికి ఈడువచ్చి పెళ్ళిచేసుకొని, భార్య కాపరానికి వచ్చిన తర్వాత, వాడు లక్ష్మమ్మను వదలి

యిప్పటికి పదేళ్ళుగా తన రెక్కల మీదనే ఆధారపడి, యింట్లో భార్యనీ, డెబ్భైఏళ్ళ ముసలితొక్కు తల్లి వెంకినీ పోషించు కొంటున్నాడు.

ఏ ఆసామినో ఆశ్రయించుకొని, ఎవరి కమతంలోనో అంటి పెట్టుకొని, సంవత్సరం జీతం మీద కాలం గడుపుకొంటూ వుంటే తీరేపోను కొండడికి. కాని మునూట అరవై నాలుగురోజులూ రాత్రింబగళ్ళు చెమట ఊడ్చి చాకిరీ చేసినప్పటికీ, సంవత్సరాని ఏ పందుం, పన్నిందుం గింజలోకాని, జీతంరాలని నౌకరీ అవడంవల్ల కడుపునిండక సంసారాన్ని పోషించుకోలేక వెతలుపడుతున్నాడు కొండడు.

అదీగాక ఈ ఆసాములతో అన్నీ ఇక్కట్లే. జీతగాడు వచ్చి పని చేసిన రోజులకు రోజు ఒకటింటికి ముంతెడుగింజల చొప్పున కూలి ఇచ్చి, వాడి కెప్పుడైనా ఏ కడుపునొప్పో, కాలునొప్పో వచ్చి నౌకరీకి రాలేక నిలిచిపోయిన రోజులకు రోజు ఒకటింటికి రెండు ముంతల చొప్పున వాడిదగ్గర తిరిగి ముజరాలు తీసుకొంటారు. ఇదేమి నాయమో! ఆసాములు జీతగాళ్ళకూ కూలినాళ్ళకు తమ గింజలు కొలిచే ముంత వేరు జీతగాళ్ళ దగ్గరనుంచి ఆసాములు ముజరా తీసుకొనేటప్పుడు కొలిచే ముంత వేరూ! మొదటిముంత చిన్నదీ, రెండో ముంత పెద్దదీని. ఇట్లాంటి దుర్భరమైన పరిస్థితుల్లో ఎన్నాళ్ళు బ్రతకగలడు కొండడు?

ఈ కళ్ళాటలు పడలేక– ఆ వూళ్ళో మాలమాదిగలకు పది కుటుంబాల వాళ్ళకూ సర్కారువారు ఈ సందుకట్ల కొన్ని బీడుభూములు సాగుబడి చేసుకొనేటందుకు పట్టాలు ఇస్తున్నారంటే, కొండడు కూడా తాహశీలుదారుగారి దగ్గర ఓ అర్జీ గీకించి దాఖలు చేశాడు. కొండడికిగాని, వాడి అవిభక్త కుటుంబంలో మరియెవ్వరికిగాని, అంతకు పూర్వం ఎన్నడూ సర్కారు భూములు పట్టాకు ఇచ్చివుండకపోవడం చేత ఇతరులతో పాటు వీడికిగూడా, ఒక ఏభై సెంట్లు (అర ఎకరా) భూమి ఎకరా మూడువందల రూపాయల చొప్పున ఖరీదు వేసి, అరెకరమూ నూటయాభై రూపాయలకు సర్కారువారు కొండడికి పట్టా కిచ్చారు. ఇంతా చేస్తే చచ్చినంత మరమ్మతు చేస్తేగాని సాగుబడికి లాయఖుకాని భూమి అది; మనిషెత్తున తుంగ బలిసిపోయి అడువున్నట్టుంది. నీళ్ళకు మిట్టప్రదేశం. అరగజం గడ్డతీరు తీయిస్తేనేగాని కయ్యలోకి చుక్క ఎక్కదు. నీళ్ళు పారించుకొనేటందుకు ఆ కయ్యకు ప్రత్యేక కాలవలేదు. సర్కారువారు విధించిన క్రయం నూటయేభై రూపాయలూ ఖజానాలో జమకట్టంగనే, సర్కారువారు కొండడి చేతిలో పట్టాకాగితం మాత్రం పెట్టి, నలుగురితోపాటు, వాడికి గూడా 'యిదిగో ఇదీ నీ భూమి' అని ఆ కయ్యకు హద్దులు చూపించి చక్కాపోయారు.

సెంటుకు కనీసం ఒక రూపాయి చొప్పున ఏభై సెంట్లకు ఏభై రూపాయలు ఖర్చు పెట్టితేనేగాని కయ్య మరమ్మత్తుకాదు. తుంగా దుడుసూ కొట్టించడానికే యిద్దుమో, ముత్తుమో కావలసి ఉండె; ఏ రోజుకారోజు రెక్కాడితేనే కాని డొక్కాడకపోయె ఇంట్లో కొండడికి! ఈ జన్మలో తన పేరిట వోయెకరాభూమి ఏర్పడితే తన జన్మ తరించి కష్టాలు గట్టెక్కుతాయనే ఆశపడ్డాడు. కాని తీరా భూమి దఖలు పడిన తర్వాత ఆ కయ్యను సాగుబడి చేసుకోవాలంటే తన శక్తి కణకువైన పనిలా తోచలేదు కొండడికి. ఇప్పటికి చేసిన అప్పు తలుచుకొంటేనే వాడికి శరీరం నీరయిపోతోంది. భూమిదగ్గరకు వచ్చి చూచుకొంటే దిక్కుతోచడం లేదు. భూమి సాగుబడి చేసుకోవడమా లేక అంతటితో దాన్ని విరమించుకొని మళ్ళా మామూలు ప్రకారం ఏ అయ్యకాడనో జీతానికి కుదరడమా? ఈ రెంటిసందున పడి నలిగిపోతున్నాడు కొండడు. “అయిందేదో అయిపోయింది. మనకీ జన్మలో స్వంత కయ్యనీ, స్వంత సేద్యమనీ, స్వంతెద్దులనీ అనుకొనే ప్రాప్తంలేదు. ఇంతటితో ఈ కయ్యను పోకడ పెడుదా”మనుకొని నిస్పృహచెంది పట్టావచ్చిన మరుసటి నెలలోనే యితరులకు అమ్మకం చూపేడు.

కొండడికి పట్టాకిచ్చిన కయ్య లక్ష్మమ్మ స్వంతపట్టాభూమి నూరెకరాల ఏక ఖండంగల నట్టుకు దక్షిణపు తట్టున ఆనుకొని ఉన్నది. కయ్యసందునా, లక్ష్మమ్మ భూమిసందునా గనిమె తీస్తే, అలగ్గా కయ్య ఆవిడ ఖండంలో కలిసిపోతుంది. ఆ కయ్యకోసం ముప్ఫయేళ్ళకు పూర్వం లక్ష్మమ్మ భర్త రెవెన్యూ అధికార్లకూ, డి.పి.డబ్ల్యూ, అధికార్లకూ లంచాల క్రింద ముప్ఫై నలభై రూపాయలు ఖర్చుపెట్టీ కూడా ఆ భూమి పట్టాకివ్వడం ఆక్షేపణకరమని అప్పట్లో సర్కారువారు తీర్మానించడం వల్ల విఫలమనోరథు డయినాడట! అది లగాయతు భర్త చనిపోయిన తర్వాత కూడా ఆశపడ్డ కయ్య చివరకు లభించకపోవడమే గాక దానికొరకు లంచాలుగా పోసిన నలభై రూపాయలూ నట్టేట కలిసిపోయెనే అని లక్ష్మమ్మ అప్పటికీ ఇప్పటికీ ఆ విషయం తల్చుకొని కుళ్ళిపోతూ వుంటుంది. ఎట్లాగైనా కయ్యలో కయ్యను కలుపుకోవాలని ఆవిడ కూడా ఒకటి రెండుసార్లు ప్రయత్నించింది గాని ఆవిడ ప్రయత్నం కొనసాగలేదు. అందువల్ల ఆ కయ్యను లక్షాధికారైన తాను కోరినప్పుడు పట్టాకు ఇవ్వకుండా ఇప్పుడు ఒక మాలవాడికి పట్టా కిచ్చారనేసరికి లక్ష్మమ్మకు ఆపాదమస్తకమూ తేళ్ళూ జెర్రెలూ పాకినట్టయిపోయింది. తన కయ్యకింద మాలవాడు ప్రవేశించాడని విన్నప్పటి నుంచీ ఆమె అన్నం తినక మంచం పట్టింది. రాత్రింబగళ్ళూ వాణ్ణి దుమ్మెత్తిపోస్తోంది. వాడివంశం నాశనం కావాలని శాపనాకారాలు పాడుతోంది.

కొండడికి చేతిలో దమ్మిడీలేక ఒక్క దున్నపోతు కాని, ఒక్క అరకకొయ్యకాని లేక రెండువందల రూపాయలతో తెచ్చుకొన్న కయ్యను సాగుబడి చేసుకొనే దారీ తెన్నూ

కనబడక దిగులుపడి ఉక్కిరిబిక్కిరయి వాడు తన్నుకులాడుకొంటూ ఉంటే, తన భూమిలో కలిసే కయ్యను తాను ఇంత ప్రయత్నించినా తెచ్చుకోలేక ఆఖరుకు తన కళ్ళయెదుట ఒక హీనజాతి మాలవాడు తన్నుకుపోతున్నాడే, ఎట్లాగబ్బా జీవించేదని యింట్లో లక్ష్మమ్మ మరణవేదన పడుతోంది.

అట్టి సమయంలో కొండడు ఆ భూమి అమ్మకం చూపాడని వినీ వినటంతోనే లక్ష్మమ్మ ప్రాణాలు లేచివచ్చినట్లుగా సంతోషించి రామిరెడ్డిచేత మాలవాడికి కబురు చేసింది, బేరమాడించి తాను ఖర్చుపెట్టిన రూపాయలు తన కిచ్చివేస్తే ఆ క్షణంలో భూమిని వదులుకొంటానని కొండడు జవాబు చెప్పేడు. వాడా మాటలు అనేసరికి లక్ష్మమ్మ గుండెలు బాదుకొని–

అమ్మయ్యో! నీ కెంత దురాశ పుట్టిందిరా మాలముండాకొడకా! బ్రతకడానికా నాశనం కావడానికా ఇట్లాంటి దుర్బుద్ధులు నీకు? ఈ కయ్యకు గాను నా మగడు ముప్ఫై ఏళ్ళనాడు దూటబిళ్ళల్లాగ, నలభై రూపాయలు ఆ సర్కారువారి యెదాన్ని కొట్టినాడు. ఈ ముప్ఫై ఏళ్ళుగా నలభై రూపాయలకూ వడ్డీ కట్టుకొంటే నూరు రూపాయలయింది. ఈ నష్టం నీ తాత ఇస్తాడను కొన్నావా? నీ ముత్తాత ఇస్తాడనుకొన్నావా? దురాశలకు పోబోకు, దుఃఖానికి చేటు. ఎట్లాగా ఆ కయ్య నీవు మరమ్మతు చేసుకోలేవు. మరమ్మతుకు గాను నేనింకా ఏభై రూపాయలు ఖర్చు చెయ్యాల్సింది. అప్పటికి నాకు నూటయేభై రూపాయలవుతుంది. తెలిసిందా? నీవు ఈ సందునా ఆ సందునా కచ్చేరి చుట్టు తిరిగి డబ్బు ఖర్చుపెట్టావు కాబట్టి అందుకు భత్యఖర్చుల కింద్ర పదిరూపాయలిస్తాను. ఆ కయ్య నాపేర విక్రయించి పారెయ్యి" అన్నాది.

"అమ్మయ్యో! నీ కెంత దురాశ పుట్టిందమ్మా" అని కొండడుకూడా గుండెలు బాదుకొంటూ వెళ్ళిపోయాడు.

3

తాను రెండువందలు పెట్టి కొన్న కయ్యను పదిరూపాయల కిమ్మని లక్ష్మమ్మ చేసిన బేరాన్ని తలుచుకొనేవరకు కొండడికి అదివరకున్న నిరాశా, నిస్పృహ వదిలి ఎట్లాగైనా సాధించి కయ్యను నిలబెట్టుకొని సాగుపడి చేసుకోవాలన్న పౌరుషం పుట్టుకొనివచ్చింది. దేవుడి మీదే భారంవేసి కొండడు ఊళ్ళోకి చక్కావెళ్ళాడు; మొదటి మారాజునే మళ్ళా బ్రతిమాలాడుకొని, ఇంకోయాభై రూపాయలకు ప్రోనోటు వ్రాశాడు. ఆ పైకంతో భూమి మరమ్మత్తు చేసి ఆ సంవత్సరం శ్రావణమాసం రాగానే వరినాటు

వేశాడు. ఇరవై ముప్ఫైయేళ్ళుగా బీడుగా ఉన్న భూమేమో - ఆ సంవత్సరం కాలం సక్రమంగా రావడంచేత నారు గుచ్చీ గుచ్చంగనే, కర్రలు నలుపుతిరిగి గంటలు కట్టి పైరు నవనవలాడుతూ ఎక్కివచ్చి, అరెకరా కయ్యా ఒక పుట్టెడు గింజలదాకా చితక పండింది. కొండడికి కొంత ధైర్యం చిక్కింది. దేవుడి కృప చల్లంగుంటే, నాలుగేళ్ళలో అప్పుతీర్చేసి బయటపడతామనుకొని. సాయంకాలం ఇంటికి పోయి, ఉడుకునీళ్ళు పోసుకొని, ఆరుబయట నులకకుక్కి మీద పండుకొన్నప్పుడల్లా ఏవేవో వూహాలతో మేడలు కడుతూ వున్నాడు కొండడు.

కొండడితో బేరం చెడ్డప్పటి నుంచీ లక్ష్మమ్మకు దిగులుగానే వుంది. తన కయ్యలో కలిసే కయ్యను చూచి చూచి వదులుకోడానికి ఆవిడ కిష్టంలేదు; పోనీ ఎంతయినా సరే, డబ్బిచ్చి తీసుకొందా మనుకొంటే చేతులారా అన్ని రూపాయలు మాలవాడిచేతిలో పోయడానికి మనసొప్పలేదు. రోజులు గడిచిన కొద్దీ ఆవిడకు కడుపులో ఈ బాధ జాస్తీ అవుతూ వచ్చింది. దానికితోడు ఆయేడు తన నూరెకరాల నట్టువా సగటున ఎకరానికి ఓ పుట్టెడు గింజలు పండి తన ఇంట్లో నూరుపుట్లు వేసుకోనీ కూడా తన నట్టువలో కలిసే కయ్య అరెకరమే మాలవాడికి పుట్టెడు గింజలు పండిందని తలుచుకొని ఆవిడ కడుపు దహించుకొనిపోతోంది.

ఒకటి రెండుసార్లు రామిరెడ్డిని పిలిపించి "అబ్బాయీ! ఏమిగతిరా, మాలవాడు బంగారం వంటి అరెకరా కయ్యా అధ్వాన్నంచేసి తన పొట్ట పెట్టుకొన్నాడు. నేను ఏబావో ఏగొయ్యో చూసుకోవలసిందేగాని గతిలేదిక. తలకింద కొరివిలా ఈ మాలమాదిగ కొడుకుని నా కయ్యల క్రింద పెట్టుకొని నేను నలుగురిలోనూ తలయెత్తి ఈ గడ్డమీద కాపురం చెయ్యలేను. అన్నిటికీ నువ్వే వున్నావు. ఏం చేస్తావో చెయ్యి" అని సొదపెట్టింది. "కానీలే అమ్మా! తొందర పడబోకు. వాణ్ణి అక్కడనుండి లేవగొట్టే ఉపాయం ఆలోచిద్దాంలే. కాస్త నిదానించు" అని రామిరెడ్డి ఆమె నూరడించాడు. కాని లక్ష్మమ్మ మనస్సు కుదుట పడలేదు.

జ్యేష్ఠమాసం వచ్చింది. తొలకరించింది. రైతులు నార్లు వేసుకొంటున్నారు. పొలాల్లోకి ఎరువు బూడిద తోలుకొంటున్నారు. తొలకరి భూమి కాస్త మెత్తపడడంచేత కొంతమంది ఆ తడిమీదే అరకలు కట్టి ఒకటి రెండు చాళ్ళు వెలిదుక్కులు చేస్తున్నారు. కొండడుకూడా తన కయ్యలోకి ఎరువు తోలడానికి ఎవరినో ఎరవడిగి ఒక కాడి దున్న పోతులు తెచ్చుకొని బండికట్టాడు. తనూ, తన భార్యా ఇద్దరూ చెరొక గంపా తీసుకుని వో ఇరవై గంపలు జల్లిలో పోశారు. ఇక బరువు లాగలేవు దున్న లనుకొని కొండడు బండి యెక్కాడు; కొరడా ఆడించాడు; సగందూరం బండి తోలుకు వచ్చాడు.

కొండడి కయ్యకు తూర్పునా, ఉత్తరాన్నా, పడమరా కూడా లక్ష్మమ్మ పొలం కమ్ముకువుంది. దక్షిణపు తట్టు మాత్రం సర్కారు అసలు మినహా చెరువుతొట్ట పోరంబోకు భూములున్నవి. తన కయ్యకీ పోవడానికి కొండడు లక్ష్మమ్మ భూములగుండా పోయితీరాలి. మరో మార్గం లేదు. పడమరగా ముప్పాతికమైలు పోతే చెరువులోకి పోయే డొంక వుంది. కాని అది చాలా చుట్టు. సుమారు రెండు మూడు వందల ఎకరాల భూమి చుట్టుకొస్తేనేగాని కొండడా దారిగుండా తన కయ్యలోకి రాలేడు. ఎరువుబండి తోలుకొని కొండడు తన కయ్యల్లోనుంచి పోతున్నాడని లక్ష్మమ్మకు తెలిసింది. వెంటనే యిద్దరు సేద్యగాళ్ళను పంపి బండిని మళ్ళ గొట్టించింది.

కొండడి కేమీ పాలుపోలేదు. బండిని ప్రదక్షిణం చేయించి తీసుకుపోదామనుకొంటే రెండు సబుర్లు తోలేవరకే పొద్దు గుంకుతుంది. ఊరికీ, తన కయ్యకీ ఓమైలుంది. అసలే దూరంగా ఉన్న తన అరెకరా భాగ్యానికీ రెండు మూడు మైళ్ళు ప్రదక్షిణం తిరిగి సేద్యం చేసుకోవాలంటే, అలవయిన పనిగా కనపడలేదు కొండడికి. అందువల్ల బండినక్కడే విప్పుకొని కొండడింటికి పోయి భార్యను పిలుచుకొని, యిద్దరూ చెరొకగంపా నెత్తిన పెట్టుకొని, ఎట్లాగైతేనేం, రెండోరోజు సాయంత్రానికి అరెకరా కయ్యలోనూ ఓ ఆరుబళ్ళ యెరువు మెడనరాలు మెలితిరిగేటట్టు మోసి మోసి కయ్యలో పోశారు.

లక్ష్మమ్మ కెదలో గాభరా పుట్టుకొస్తోంది. ఏ విధాన్నా మాలవాడు లోబడడంలేదు. ఆ మధ్య ఒకసారి కొండడి అరక దున్నిన పశువులు పగటి వేళ లక్ష్మమ్మ పొలంలో వున్న మంచినీళ్ళ దొరువుకాడికి నీళ్ళు తాగనుపోతే, తన దొరువులో నీళ్ళు తాగడానికి వీల్లేదని ఆవిడ పశువులను మళ్ళగొట్టి బందెలదొడ్డిలో పెట్టించింది. 'దేవుడా' అంటూ పశువు 1 కి 12 అణాల వంతున నాలుగు పశువులకూ మూడు రూపాయలు కట్టి, కొండడు పశువులను బందెనుండి విడిపించుకొన్నాడు. లక్ష్మమ్మ ఇంకా ఏమేమో చేస్తూనే ఉంది. ఎన్ని చేసినా మరుసటి సంవత్సరంకూడా కొండడు మొండికెత్తి నలుగురితో పాటు తానుకూడా సకాలంలోనే తన కయ్యను సాగుబడి చేసుకొని మొలగొలుకులు నారు గుచ్చాడు. ఆయేడు కూడా కాలం సరిగ్గానే రావటంవల్ల సకాలంలో మూడు నాలుగు వర్షాలు కురిసి పైరు ఆరంభంలో బాగానే ఎక్కి వచ్చినా, వెన్నుతీసి పొట్టమీదికి వచ్చేవరకు వర్షం బిగించి కాలం బెట్టుచేసి నీళ్ళకు ఎద్దడయింది. ఎంత యెద్దడయినా లక్ష్మమ్మబోటి మారాజులు మాత్రం కాలవల్లో వచ్చే నాలుగు చుక్కలూ తమ పొలాలకే పెట్టుకొని, తమ పైరు మాత్రం ఎండిపోకుండా కాపాడుకొంటూ వచ్చారు. కొండడి కయ్యకు నీరు పారుదల అయ్యేటందుకు ప్రత్యేకం కాల్వలేదు. మడవ తీస్తే నీళ్ళు లక్ష్మమ్మ కయ్యలో నుంచి తన కయ్యలోకి రావాలి.

నిరుడు ఆమె కయ్యమీది మడవ గుండానే పారించుకొన్నాడు కొండడు. ఈ సంవత్సరం మాత్రం లక్ష్మమ్మ మామూలు మడవను పూడ్చివేసి, తన కయ్యలో నీళ్ళు మాలవాడి కయ్యలోకి చుక్క రాకుండా, గనిమె గజం ఎత్తున మట్టిపోసి గట్టిపరచి, తన కయ్యలో అదనంగా నిలిచే పులకనీళ్ళకు పడమటితట్టు చెరువులోకి పొయ్యేటట్టు ఇంకో కొత్తమడవ పెట్టించింది. ఆయేడు బీదల పొలాలకు నీరు చాలక పైర్లు ఎండిపోతూ వున్నప్పటికీ అదృష్టం కొద్దీ లక్ష్మమ్మ కయ్యలో మోకాలులోతు నీళ్ళు నిలవడమే కాకుండా, ఇంకా పై నీళ్ళన్నీ వచ్చిపడడం చేత అదనమై, కొత్తగా పెట్టించిన మడవగుండా అవన్నీ చెరువుతొట్టులోకి వృథాగా పోతున్నవి. చెర్వు తొట్టులోకిపోయిన నీళ్ళు తన కయ్యలోకి కాలవ తవ్వకొని మళ్ళించుకొందా మనుకొన్నాడు కొండడు. కాని తన కయ్య చెర్వుతొట్టు కంటె మిర్రుగా వుండడం చేత నీళ్ళెక్కక, ఆ ప్రయత్నం చాలించుకోవలసి వచ్చింది వాడు.

ఫలితానికి వచ్చిన పైరు. ఆరు నెలలుగా చెమటవోడ్చి కష్టంచేసి పెంచుకొన్న పైరు. ఇంక లెక్కకు రెండుతళ్ళు తగిలితే మళ్ళా ఒకపుట్టెడు గింజలు నమ్మకంగా పండే పైరు. కాని తన కయ్యలోకి నీళ్ళు వచ్చే మార్గం కనబడలేదు వాడికి లక్ష్మమ్మ కరుణించాలె; తనకు నీళ్ళు ప్రాప్తించాలె. నీళ్ళులేక కయ్య ఎండిపోతోంది. తడి ఆరి అడుగు వేస్తే దిగబడడం లేదు. క్రమక్రమంగా చెమ్మ ఆరిపోయి కయ్యలోని వరిగంటల సందుల్లో భూమి బద్దలయి బీటలు తీస్తోంది. గనిమిమీద కూర్చుని తూర్పుముఖంగా తిరిగి మోకాలి మీద తలెట్టుకుని, డొక్క లెగరవేస్తూ, వెక్కి వెక్కి రోదన చేస్తున్నాడు కొండడు. కాని యెండిపోయి బీటలుతీసిన కయ్యను మెత్తనిచేయడానికి ఆ ప్రవాహం చాలలేదు.

పొద్దు నెత్తిమీదికి వచ్చింది. నీళ్ళులేక పైరు మాడిపోతోన్నట్టుగానే, పొద్దుటినుండి చద్ది దాహమైనా లేక వాడి కడుపుకూడ మాడిపోతుంది. ఇంటికి పోయినాడు; ఇంత అన్నం గతికాడు. భార్యను పిలిచాడు. ఇద్దరూ కలిసి ఒక గూడ సంపాదించారు. నేరుగా కయ్యకాడికి పోయారు. లక్ష్మమ్మ కయ్యల్లోనుండి చెరువులోనికి పోయేనీటికి అడ్డుకట్టవేసి, ఒక సన్నని కాలవ తీసి, గూడతో పొద్దుగూకులూ నీళ్ళు ఎత్తిపోశారు. కాని వెనుకవాలుగా వున్న ఆ ప్రదేశం గుండా నీళ్ళు కయ్యలో కెక్కలేదు. అయినప్పటికీ చీకటి పడేవరకు నాలుగోవంతు కయ్య సుమారుగా తడిసింది. రాత్రి యింటికి పోయి, నీళ్ళు పోసుకుని, కూడు తిని, పది గంటలకు వెన్నెట్లో మళ్ళా కయ్యకాడికి పోయి తెల్లవారుజామున కోడికూత కూసేవరకూ నడుములు పడిపోయేటట్లు భార్యభర్తలిద్దరూ ఆ గూడతో నీళ్ళు ఎత్తిపోస్తూనే

ఉన్నారు. ఆ తడితో పైరు కొంచెం పాటుకు తిరుక్కున్నప్పటికీ, ముప్పై లంఖణాలు చేసి పథ్యం పుచ్చుకొన్న రోగి ఎక్కివచ్చినట్టయి, అదును తప్పిన తడి అయినందున పుట్టెడు గింజలు కావలసిన కయ్య అర్థపంట పండి, ఒక పందుం గింజలు రాలింది. తనకెంత ప్రాప్తమో అంతే ననుకొన్నాడు కొండడు.

పుష్యమాసం వచ్చింది. పైర్లన్నీ పంటలకు వచ్చినై. కూలి వాండ్లందరూ కోతలకు వంగారు. వారంరోజులలో తన పైరు యావత్తూ కోయించి కుప్పలు వేయించింది లక్ష్మమ్మ. కూటికి కొరతబడ్డ యానాదులు, ఎరుకలు, మాలలు, మాదిగలు పైరు కోతయిన పొలాల్లో పన అడుగున మిగిలిన పరిగకఱ్ఱ లొక్కొక్కటే ఏరుకొని సాయంకాలానికి ఓ సందెడు కట్ట అయ్యేటట్టుగా కట్టుకొని, ఇళ్ళకు తెచ్చుకొంటున్నారు.

కొండడి తల్లి వెంకి ముసలిది అయినా పూర్వకాలపు మనిషయి నందున డెబ్భైయ్యేపడిలో కూడా శరీరం చేవదేరి ఇంకా దారుఢ్యంగానే ఉంది. కాయకష్టంచేసిన అలవాటు కొద్దీ, అది యిప్పుడు కూడా ఒక్క నిముషం ఇంట్లో ఊరికే కూర్చోలేదు. పొయ్యిలోకి ఇన్ని చితుకు లేరుకురావడమో, ఇంత పేడ పోగుచేసి పిడకలు చేసుకోవడమో, ఆసాములు కుప్పలు నూర్చి ధాన్యం బండ్లమీద తోలుకొనిపోయిన తర్వాత కళ్ళంలో తడినేల కంటుకొని పోయిన గింజలను పత్తి పుల్లల చీపురుతోనో, కందిపుల్లల చీపురుతోనో ఒక్కొక్క గింజే కళ్ళంలోని మట్టిగడ్డలతో సహా గీకి గీకి, పొద్దుగూకేవరకు ఏ అర్ధశేరు గింజలో చేటలో వేసుకొని ఇంట్లోకి చేర్చడమో- ఇట్లాగే కష్టపడి సంసారానికి కాస్త సాయపడుతూనే ఉంది. ఆ అలవాటు కొద్దీ, ఈ సంవత్సరం కోతలు పూర్తి అయి కుప్పలు పడడంతోనే వెంకి పదిరోజుల పాటు వరికొయ్య కాలంతా తిరిగి తిరిగి ఒక అరమోపు పరిగ కయ్యలు పోగు చేసి ఇంట్లో చేర్చింది.

కొండడు కూడా తన కయ్యలో పైరు కోశాడు. వెంటనే ఆ పందుం గింజలు పంటా పనమీదనే పిడివాటు కొట్టేదా మనుకున్నాడు. కాని పిడివాటు కొట్టితే గింజలు కఱ్ఱకంటుకొని సరిగ్గా రాలవేమో, పంట కాస్తా పలాములయి పోతుందని భయపడి, ఒక్క వారంరోజులు వెసులుబాటు చూసుకొని నాలుగు బఱ్ఱెగొడ్లన్నీ వాటిని మళ్ళించి తొక్కిద్దామని ఆలోచనచేసి కయ్య లోనే ఒక చిన్న కుప్ప పడవేశాడు కొండడు. లక్ష్మమ్మ కూడా కొండడి కయ్యకి ఆనుకొనివున్న నూరెకరాల పంటా కోయించి, అక్కడక్కడ నాలుగు కుప్పలు వేయించింది.

4

కోతలు ముగిసి కుప్పలుపడేవరకు రైతాంగానికి రవంత వెసిలిక చిక్కింది. ఆట్టే ఆలోచించుకోగా తన కయ్యకి దిగులులేకుండా నీళ్ళుపారే కాలవ లేకపోవడం కొండడికి చికాకుగాతోచింది. కాలవ కావలెనంటే ఎట్లాగూ లక్ష్మమ్మ కయ్యలోనుండే తనకు రావలె. విధిలేదు కాబట్టి ముందు లక్ష్మమ్మ నడిగి ఆమెచేత కాదనిపించుకొన్న తరువాతనే పై వ్యవహారం చూచుకొందా మనుకొని ఒకరోజు కొండడు లక్ష్మమ్మ ఇంటికిపోయి "అమ్మా! నువ్వు గొప్పమారాజువి. నామీద పగబట్టితే నే బతకలేను. నీ దయవల్ల చిన్నతనంలో నాకు గంజిపోసి బతికించావు. ఇప్పుడే పెద్దవాణ్ణయిన తర్వాత కూడా నువ్వే అన్నం పెట్టాలసిన గండం వచ్చింది. అయిందేదో అయిపోయింది. కాని అమ్మా! నీకు దణ్ణం పెట్టుతా. నీ కయ్యలోనుంచి నా కయ్యలోకి జానెడువెడల్పు కాలవగనుక ఇస్తివా, నీపేరా దీపం పెట్టుకొని మొక్కుకుంటా" అని అడిగాడు కొండడు.

"కాలవా! నీకా! ముష్టి అరెకరాకయ్య చేతిలోకి వచ్చి రెండోయేడు ఇంకా జరగలేదు. అప్పుడే నీ కయ్యకు కాలువలూ మడవలూ కావలసివచ్చినైగా! ఔరా! అయిన నూరురూపాయల కయ్యా- మానోటికాడ అన్నం- ఎత్తుకొనిపోయి నీ యెదాన్ని పెట్టుకోవడమేకాకుండా పైగా కాలవకోసం బేరానికి వచ్చావయ్యా! ఇస్తా! కాలవ ఇస్తానులే! ఉండు; ఈ పొంగు బోర్లాపడానికే వచ్చిందిలే నీకు. ఎందుకు పాపం అని అజ్ఞాయించి ఊరుకొనివుండా. ఈపాలి నా కయ్య తొక్కి చూడు, రెండు కాళ్ళూ విరగ్గొట్టిస్తా" అంది లక్ష్మమ్మ.

"నాకు ఊరికనే పనిలేదులే అమ్మా! కాలవకుగాను నీ విచ్చే స్థలానికి క్రమమైన క్రయంగట్టి,డబ్బు తీసుకొని మరీ యిద్దువు గానిలే" అన్నాడు కొండడు.

"ఛీ! నోరు మూసుకొని బయటికి పో! శుభమల్లే మంగళవారప్పూటా ఇంటిముంగిటికి వచ్చి కయ్యమ్ముకో, కాలవమ్ముకో అని వెధవకూతలు కూస్తావు! నోట్లో పొడిపిస్తా చూడు. నాకేం గ్రహచారం పట్టలేదు. నీకు నా మళ్ళూ మాన్యాలూ అమ్ముకోడానికి ఈపాలి కాలవ సంగతి ఎత్తావంటే మాటదక్కదు. పో" అని లక్ష్మమ్మ కసురుకుంది.

ఇక లాభం లేదనుకొని కొండడు ఆ వెళ్ళడం వెళ్ళడం తిన్నగా ఆ ఫిర్కా రెవెన్యూ యినస్పెక్టరు దగ్గరకు వెళ్ళాడు. అదివరలో కొండడి కయ్య పట్టాకు తెప్పించినప్పుడు కొంత మేతమేసిన గొడ్డు కాబట్టి రెవిన్యూ యినస్పెక్టరుకు వాణ్ని చూడడంతోనే నోరు ఊటలూరింది. కొండడు చెప్పుకొన్న విన్నపం విన్నాడు. "ఇది మనచేతిలో పని. ఎంతసేపు! ఎల్లుండి మర్నాటికి కాలవకు ఉత్తరపు తెచ్చి పెడతా"నని చెప్పి అనుకొన్న దానిలో

ముందుగా సగమూ, పనిపూర్తయిన తర్వాత మిగిలిన సగమూ కొండడు తన కిచ్చేటట్టు ఖరారు చేసుకొని, మొదటిసగం అయిదురూపాయలూ ఆ క్షణంలోనే చేతిలోకి రాల్చుకున్నాడు, 'రేపు జాగ్రత్త' అనే బ్రతుకు తెరువు తెలుసుకొన్న ఆ రెవిన్యూ ఇనస్పెక్టరు. వెంటనే తహశీలుదారుకూ, డిప్టీకలెక్టరూ అర్జీలు వ్రాసి పోస్టులో రిజిస్టరు చేయవలసిందని కొండడితో చెప్తూ, "ఒరే! కొండా! ఇక్కడ ఇనస్పెక్టరుని ఎలాగో తృప్తిపరచాంగదా, ఇక పరవాలే దనుకొంటావేమో. ఇవి డెల్టాకొంపలు. ప్రతీపనికీ డి.పి.డబ్ల్యూ. వారితోనూ, మాతోనూ కూడా అవసరం ఉంటుంది. తీరా ఫలితానికి రాబొయ్యే సమయంలో ఆ వోవరుసీరు ముండావాడు ఒక్క కలంపోటు పొడిచాడంటే ఆ చిక్కు లోంచి పెరుక్కోలేక చావాలి. అర్జీలు పంపడంతోనే ఆవోవరు సీరుకాడికి పోయి, దణ్ణంపెట్టి చెప్పుకో. తెలిసిందా? తర్వాత నన్ను నిష్ఠూరమాడితే ప్రయోజనం లేదు" అన్నాడు!

"సరేలే అయ్యా! నా కళ్ళాటలు నే పడతాలే. నువ్వు మట్టుకు నిండా దయవుంచాలి" అని కొండడు దణ్ణంపెట్టి వెళ్ళి, రెండు అర్జీలకూ రెండు పావలాలూ ఇచ్చి వ్రాయించి, డిప్టీకలెక్టరు కొకటీ, తహశీలుదారు కొకటీ పోస్టులోవేసి ఇంటికి వచ్చాడు.

కొండడు వెళ్ళిన మర్నాడే రెవిన్యూ ఇనస్పెక్టరు "ఇట్లా ఇట్లా వ్యవహారం జరగబోతుంది, మీ జాగ్రత్తలో మీ రుండవలసింది" అని జవానుద్వారా లక్ష్మమ్మకు కబురుచేశాడు. లక్ష్మమ్మ స్వయంగా వచ్చి మాట్లాడ్డానికి వీల్లేక రామిరెడ్డిని ఇనస్పెక్టరు పంతులుకాడికి పంపుతూ, కూడా పది అరటికాయలూ, పది అరటిఆకులూ ఇచ్చి పంతులికియ్యమని చెప్పింది. రామిరెడ్డి ఇనస్పెక్టరు పంతులుతో అంతా మాట్లాడి మనస్సుకు తెచ్చుకొని 'ఇంటికిపోయి మా పిన్నమ్మతో మాట్లాడివస్తా'నని కూర్చున్న మనిషి లేచాడు.

"ఇదిగో! ఊరికినే మంత్రాలకి మామిడికాయలు రాలేకాలం కాదని మీ పిన్నమ్మతో గట్టిగా చెప్పు. మాలవాడు ఏవేవో సిఫార్సులు తీసుకొనిపోయి పై ఆఫీసుల్లో గట్టి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. పైగా సర్కారుకు హీనజాతులంటే తగని అభిమానం. ఈ తిరుగుళ్ళన్నీ మీకు తెలియవు. చేసే ప్రయత్నం ఘట్టిగా చెయ్యాలని ఆమెతో నొక్కి చెప్పు. తెలిసిందా" అని పంతులనేవరకు 'చిత్తం అట్లాగేలెండి' అని రామిరెడ్డి ఇంటికిపోయి లక్ష్మమ్మతో అన్ని సంగతులూ చెప్పాడు.

"ముందుగా చెయ్యిజారితే తంటాగాని నోరుజారితే పరవాలేదు. ఇచ్చి పుచ్చుకోవడాలు తర్వాత చూచుకోవచ్చు గాని, అసలు మనకు అనుకూలం అయితే కార్యం అంతా అయినతర్వాత ఇనస్పెక్టరుకు ఇరవై రూపాయలిస్తామని మాటమాత్రం పడేసి చక్కారా" అని లక్ష్మమ్మ చెప్పింది. ఆ మాటలే తీసుకువచ్చి రామిరెడ్డి ఇనస్పెక్టరు కందించాడు.

ఆయన పెదవి విరిచాడు; లాభం లేదనుకొన్నాడు. కొండడు ఇచ్చుకొన్న అర్జీలు రిపోర్టు నిమిత్తం ఇనస్పెక్టరు వద్దకు రాగా ఆయన ఎటూ తేల్చకుండా, ఎవరికీ అనుకూలం లేకుండా, 'కాలవ ఇస్తే ఇవ్వవచ్చు. ఇవ్వకపోయినా కొండడికి వచ్చిన ఇబ్బంది లే'దని గోడమీది పిల్లివాటంగా రిపోర్టు వ్రాసి అర్జీలు పైకి పంపివేశాడు. ఇక పదిహేను ఇరవై రోజుల్లో తనకు అనుకూలంగా ఉత్తరువులు వస్తవని కొండడు కొండంత ఆశతో ఎదురు తెన్నులు చూస్తున్నాడు.

5

కుప్ప లింకా ఇప్పుడప్పుడే నూర్చరు. ఉగాదికిగాని కళ్ళాలు చేయడానికి కయ్య లారవు. అందువల్ల కుప్పలన్నీ పొలాల్లోనే ఉన్నవి.

లక్ష్మమ్మ రాత్రిపూట కుప్పలవద్ద మనుష్యుల్ని కాపలా పెట్టుతూనే వుంది. రోజూ రేపటివేళనో, మాపటివేళనో ఆమె ఒకసారి కుప్పలచాయ బోయి, తన సొమ్ము భద్రంగా ఉన్నదో లేదో అని చూచుకొంటూనే వుంది. తగని అనుమానం మనిషి! ఎవరినీ నమ్మదు. తన మనస్సే తను నమ్మలేదు. పొలంలో సొమ్ము ఇంట్లోకి వచ్చేవరకూ ఆమెకు ఒకటే ఆలాపనగా వుంది.

ఒకరోజు పొద్దు పొడవకముందే ఆమె పొలంచాయ బోయి, కొండడి కయ్యకు సమీపంలోవున్న తన కుప్పలను తణిఖీ చూచుకొంటూ వుండగా, అందులో ఒకకుప్పకు నెత్తిన నడిభాగంలో ఒక మోపున పెరికి బయటికి తీసినట్లు చిందరవందరగా ఆమె కళ్ళకు కనిపించింది. మరి, ఎవరైనా కావాలని రాత్రిపూట చోరీగా వచ్చి ఆ కుప్పలో ఒక మోపెడుపన తీసి ఎత్తుకొనే పొయ్యారో, లేక అంతకు ముందటిరోజు సాయంత్రం కొట్టిన సుడిగాలికి, కుప్ప కప్పడంలో ససిలేక పైభాగంలో ఒక సందెడు గడ్డి గాలికి ఎగిరేపోయిందో, లేక ఆమె అనుమానపు కళ్ళకే ఆవిధంగా కనుపించిందో చెప్పలేంకాని మొత్తానికి ఎవరో తనను అన్యాయం చెయ్యాలని, రాత్రిపూట చోరీగా తన కుప్పలో పన పెరుక్కుపోయారని లక్ష్మమ్మకు ఘట్టి నమ్మకం తట్టింది.

ఇక నెందుకు, తన రెండులక్షల రూపాయల సంసారమూ నట్టేట కలిసిపోయినట్లు గుండెలు గుద్దుకొంటూ, ఆమె నోటికి వచ్చిన తిట్లు తిట్టుకొంటూ, వీధిన బడి గోలపెడుతూ పరుగు పరుగున ఇంటికి వచ్చీ రావడంతోనే తొందరగా రామిరెడ్డికి కబురుచేసింది. ఏదో కొంప మునిగిందనుకొంటూ రామిరెడ్డీ, రామిరెడ్డి తల్లీ, రామిరెడ్డి చెల్లెలూ పరుగెత్తుకొని వచ్చేవరకు, లక్ష్మమ్మ తల విరబోసుకొని, దక్షిణపు తట్టు వసారాలో వట్టినేలను, రోజుతూ,

రొప్పుతూ "అయ్యో నా కొడకా! అయ్యో రామిరెడ్డీ! కొంప గుండం వేసుకొని పోయిందిరా, నాయనా! నా సంసారానికి నేటి కిన్ని కడగండ్లు వచ్చాయిరా తండ్రీ! అయ్యయ్యో! మేరు పర్వతంలాంటి కుప్ప, ఆస్థులూ, చర్మమూ అరిగిపోయేటట్లు కష్టంచేసి పండించుకొన్న కుప్ప, నా మొలగొలుకుల కుప్ప, బంగారంలాంటి కుప్ప నట్టేట కలిసిపోయిందిరా బాబూ! నేను గొంతుక్కి వురోసుకొని చావవలసిన రోజు వచ్చిందిరా కొడకా" అని చూడవచ్చిన వాళ్ళకు అర్థంగాకుండా ఒక్కటే రోప్పుతూ, కంటికీ నేలకీ ఏకధారగా పెద్దపెట్టున ఏడిచింది.

'ఏందమ్మా? అసలు సంగతేమిటో చెప్పవమ్మా! ఏం జరిగిందేమిటి? నిన్న పగటివేళ పొలంచాయ పోయి చూచివచ్చాను. మన కుప్పలన్నీ భద్రంగానే ఉన్నవే! ఇప్పుడేం వచ్చిందీ?" అని రామిరెడ్డి అడిగేవరకు–

"దానికి కాలం వచ్చేటప్పటికి ఎంతలో పోవాలెరా నాయనా! నిన్న రాత్రి తెల్లవార్లూ ఎంతమంది జనం మోసినారోగాని సగం కుప్ప ఎగిరి పోయింది రా బాబూ! వీళ్ళు నాశనంగానూ! వీళ్ళ కడుపులు మండిపోనూ! వీళ్ళవంశం నిర్వంశంగానూ!" అని లక్ష్మమ్మ మళ్ళా అందుకొంది.

"అయితే ఎవరెత్తుకొనిపోయినా రంటావు?" అన్నాడు రామిరెడ్డి.

"ఎవరని నన్నడుగుతా వెందుకయ్యా? అయ్యయ్యో! ఈ మాల మాదిగ కొడుకు నా ఇంటికి శనిగ్రహం పట్టినట్లు పట్టినాడురా బాబూ! తలకింద కొరివిలా నా కయ్యకింద వాడు ఊరికేనే చేరినాడనుకొన్నావా? మొన్న నేను వాడికి కాల విప్పలేదని వాడు నన్నప్పుడే బెదిరించి నా మీద శాబ్దీలు తీసి వెళ్ళాడురా బాబూ! ఆ మాలమాదిగ కొండడు తప్ప మరొకరి పనిగాదురా ఇదీ" అని లక్ష్మమ్మ మరీ ఏడిచింది.

"అట్లాగయితే నేను విచారిస్తాగాని, నువ్వూరికే రచ్చచేయబోకు! మాలవా డెక్కడకు పోతాడు? నిముషాల మీద నీ సొత్తంతా నీయింట్లో చేరుతుంది. ఏడవబోకులే. లేచి పళ్ళు తోముకొని, ఇన్ని చద్దినీళ్ళు తాగు. అయ్యయ్యో! అరచి అరచి గొంతుకు రాచుకుపోయె; ఆయాసమూ, శోషా కూడా వచ్చింది గదమ్మా తల్లి! లే! ఎండపడింది. లే!" అని రామిరెడ్డి ధైర్యం చెప్పాడు.

లక్ష్మమ్మకు విడిపోయిన జుట్టు రామిరెడ్డి తల్లి ముడివేసింది. సందిట పట్టి లక్ష్మమ్మను రామిరెడ్డి పైకి లేవదీసి చీడీమీద కూర్చోపెట్టాడు. లక్ష్మమ్మ చెదిరిపోయిన పైట సర్దుకొని, జర్రున చీది నేలనేసి కొట్టింది. వొంటి నంటుకొన్న దుమ్మూ, ధూళీ రామిరెడ్డి తుడిచాడు. రామిరెడ్డి చెల్లెలు పళ్ళు తోముకోను నీళ్ళు పిన్నమ్మ పక్కన పెట్టింది. కళ్ళు తుడుచుకొని లక్ష్మమ్మ మొగం కడుక్కొంది.

6

రామిరెడ్డి దూరాలోచన గల మనిషి, కానైతే జబ్బురకం మనిషి కాదు. పినతల్లి చేసిన చేష్టలన్నీ తనలో విమర్శించుకొన్నాడు. అతని కసలు పినతల్లితత్వం మొదటి నుంచీ తెలవనే తెలుసు. ఇంటికి పోయి పైన గుడ్డ వేసుకుని చెప్పులు తొడుక్కొని, కఱ్ఱ చేత పుచ్చుకొని రామిరెడ్డి తిన్నగా కరణం రామగుండం బసవయ్యగారి ఇంటికి వెళ్ళాడు.

బసవయ్యగారు నిఖారుసైన నియోగిబిడ్డ. తండ్రి పేరూ, తాతపేరూ మాత్రమే కాకుండా, అసలు ఆర్వేలవారందరి పేరు ప్రతిష్ఠలూ కూడా ఏకటాకీని నిలబెట్టుతున్నాడాయన. అనాదిగా వారిది పెద్ద కరణాల కుటుంబం అని పేరు పడింది. ఆయన స్వతహాగా తెలివితేటలు గల ఘటం. గ్రామంలో బసవయ్య గారి బావుటా బాగా ఎగురుతోంది. ఆవూరి మునసబు కమ్మనాయుడు. సంతకం మాత్రం ఎట్లాగో నేర్చుకొన్నాడు. బసవయ్యగారు నుంచోమంటే నుంచోవాలి, కూర్చోమంటే కూర్చోవాలి అతను. అందువల్ల ఆ గ్రామ సివిల్, క్రిమినల్, రెవిన్యూ వగైరా అధికారాలు బసవయ్యగారే చలాయిస్తూ రెండు చేతులా గ్రామంలో నొల్లుకొని తింటున్నాడు. కాని ఎంత సంపాదించినా ఆయన కుటుంబం పెద్దది; కూతుళ్ళ పెళ్ళిళ్ళకీ కార్యాలకూ, వాటికీ వీటికీ చాలక, కొంతవరకు లోకులకు ఋణపడ్డాడు. అచ్చం రామిరెడ్డికే ఆయన ఆరువేలు అచ్చవలసుంది. ఆ మొగమాటం కొద్దీ తనకు గ్రామంలో ఎంత పలుకబడివున్నా, అప్పుడప్పుడు బసవయ్య రామిరెడ్డికి మాత్రం రవంత పక్కలు పంచుతూ వుండవలసి వచ్చింది.

రామిరెడ్డి రావడంతోనే బసవయ్య అతణ్ని ఆహ్వానించి చావడిలో ఉత్తరపుతట్టు అరుగుమీద చిరిచాపవేసి "ఏం ఇట్లా వచ్చావు, కథ" అని ప్రశ్నించాడు. "మీతోనే పనివుండి వచ్చా. నిన్న రాత్రి మా పిన్నమ్మ దక్షిణపు నట్టులోని కుప్పలో ఎవరో దొంగతనంగా పది మోపులు పన కట్టుకొనిపోయారుట. దానికోసం ఆమె గోలెడుతోంది" అన్నాడు రామిరెడ్డి.

"పది మోపులే?"

"ఆఁ! పదంటే పది కాదనుకో అంతకు తక్కువే కావచ్చు. ఎంతైనప్పటికీ దొంగతనం దొంగతనమే."

"కాదుమరీ! పాపం! ఆమె సొమ్ముకు కక్కుర్తిపడ్డ గాడిదకొడు కెవడయ్యా?"

'నీతో నిజం చెప్పొద్దూ; ఎత్తుకొని పోతూవుండగా ఎవరూ కళ్ళారా చూడలేదు. మా పిన్నమ్మకేమో మాల కొండడిమీద అనుమానం."

"అబ్బే! వాడట్లాంటి పనికి పోయేవాడు కాదయ్యా, పాపం! ఎందుకు మనం మాత్రం ఒకరిమీద పాపపుమాటలు అనుకోవాలి?"

"అవును మరి. వాడి సంగతి నాకూ తెలుసు. అయితే ఆమె మాత్రం వాడే చేశాడు ఈపని అని ఘంటా పథంగా చెప్తూతోంది. ఆమె మతం మార్చడానికి బ్రహ్మదేవుడి తరంగాదు.

"అయితే ఇప్పుడేం చేద్దామని నీ ఆలోచన?"

"చేయడాని కేముంది? కొండణ్ణి పిలిపించి ఆమె కుప్పలో పోయిన కట్టలు ఆమె కిప్పించి వెయ్యి."

"అంతటితో ఆమె తృప్తిపడుతుందా?"

"అదీ సందేహమే. తీరా పదికట్టలు వాడిచేత ఇప్పించినా, చోరీచేసి నందుకు వాడికి జల్మానా విధించి అది కూడా తనకే ఇప్పించుకోవలసిందని ప్రాణాలు తీస్తుంది. ఆమెతో నక్కచావు వచ్చిపడిందయ్యా నాకు. ప్రాణాలు కొరకేస్తుంది. పాడుముండ!"

"ఎట్లాగా నీ రొట్టె విరిగి నేతిలో పడిందిలే. అసలామె సంసారాని కెక్కుపెట్టి వున్నావు. మొత్తానికి నీది ధన జాతకమే."

"ఏమో! ఆ ముండ అంతరించే దెప్పటికో, మన పాచిక పారే దెప్పటికో! మరి ముందు దీని విషయం పరిష్కారం చేయాలె ఈపని నీ చేతిలో వుంది."

"మరీ ఇంత అన్యాయంలోకి దిగుతున్నావేమిటయ్యా. రామిరెడ్డి! ఎత్తుకొని పోతూవుండగా ప్రత్యక్షంగా చూచినట్టు సాక్ష్యమేనా వుంటే ఏదో విధంగా యేడవ్వచ్చు. ఎవడో వీధిన పోయ్యేవాణ్ని పిలిచి, నువ్వు లక్ష్మమ్మ కుప్పలో చోరీ చేశావని ఎట్లాగ నిరూపించడం? నువ్వే చెప్పు"

"సరేలే! ఈ ధర్మపన్నాలన్నీ ఏకరువు పెట్టడానికిప్పుడేమీ సందు లేదు. నాకు తెలుసు. అసలు చోరీ జరిగిందో లేదోకూడా నాకూ అపనమ్మకమే. ఇంటికి వచ్చి మా పిన్నమ్మన్ని చూడకపోతివి. పొద్దుటినుంచి ఆమె చేసే అఘాయిత్యం చూస్తే నువ్వేమనుకొందువో! ఈవిషయంలో మట్టుకు నువ్వు పూర్తిగా నామాట దక్కించాలె. నీకు తప్పదనుకో. నా మెడకు గండకత్తెర చుట్టుకొంటే, నీకు చుట్టుకొన్నట్టు కాదూ, బసవయ్యగారూ?"

"అయితే భోజనం చేసుకొని, మధ్యాహ్నం, వాణ్ని పిలిపించి విచారించి ఏదో రకంగా తీర్మానం చేద్దాంలే. పెద్ద మనిషివి. నువ్వే స్వయంగా ఇంత నొక్కి చెప్తుతుంటే ఇక తప్పుతుందా?"

"సరే" అంటూ రామిరెడ్డి లేచి ఇంటికివెళ్ళాడు. పదకొండు గంటలయ్యేసరికి బసవయ్య పంతులుకూడా స్నానంచేసి, ఆహ్నికం పూర్తిచేసుకొని, భోజనంచేసి, మధ్యాహ్నం మూడుగంటలకు కొండడి కోసం ఇంటికి కబురుచేశాడు. బఱ్ఱెగొడ్డొకటి మేతా నీళ్ళూ

మేయక, పొద్దుగూకులూ అరుస్తూ పశువులమీదికి ఎగబడుతూవుంటే, దున్నపోతును దాటించడానికి దాన్ని కొండడు పక్కవూరికి తోలుకుపోయాడని ఇంటికాడ చెప్పేవరకు పోయిన మనిషి తిరిగివచ్చి ఆ సంగతులే పంతులుతో చెప్పాడు. తాను చెప్పినపని ఏమి చేశాడో కనుక్కురమ్మని రామిరెడ్డి అప్పుడే కబురచేశాడు. ఇక ఆలస్యం చేయడానికి వీలుండేటట్టు లేదని రామిరెడ్డిని పిలిపించుకొని, అతన్నీ, ఇద్దరు వెట్టివాళ్ళనూ కూడా తీసుకొని బసవయ్యపంతులు ఎకాయెకీని మాలవాడలో కొండడి ఇంటికి పోయినాడు. విచారిస్తే కొండడు లేదని తెలిసింది.

కొండడిది ఒకదూలం చప్పరం. మామూలు చుట్టు గుడిసెకంటే రవ్వంత పెద్దది. లోపల కొండడి తల్లితప్ప ఇతరు లెవ్వరూ లేరు. కొండడి భార్య కూలికిపోయి ఇంటికి రాలే దింకా. దాని చంటిబిడ్డ– పదినెల్లకూన– గుడిసెలో కింది గోతంపట్టా మీద పండుకొని దొర్లుతూవుంది. ఈ పది రోజులుగా తిరిగి తిరిగి ఏరుకొని తెచ్చుకొన్న పరిగలన్నీ కలిసి ఒకటిరెండు చిన్నకట్టలయ్యేవరకు, కొండడితల్లి ఆరెంటినీ ఒక గుడిసెలో ఒకతట్టుగా వేసి, ఆ రాత్రి కూటికి గింజలు లేనందున, సందెడుకర్రలు ఆ కట్టల్లోనివి తీసి గుడిసెవాకిట ఎండబెట్టి, ఎండిన కర్రలు కొద్దికొద్దిగా తీసి కింద ఈతాకు చాపమీద వరివెన్నులు కుడికాలికింద వేసుకొని నలుపుతోంది. గింజలన్నీ రాలినతర్వాత గడ్డినిమాత్రం ఒక పక్కగా పెట్టుతోంది.

బసవయ్యపంతులూ, రామిరెడ్డీ, సిబ్బందీ వచ్చేవరకు వెంకికి గాభరాపుట్టింది. "ఇదేందబ్బా! ఎన్నడూరాని అయ్యవారు కూడా మాలవాండ్ల గుడిసెకాడికి ఎండలోపడి వచ్చాడే" అని దానికి అర్థంకాకుండా వుంది.

"వెంకీ! ఆఖరుకు నీకొడుక్కి ఇల్లాంటి దొంగబుద్ధులు కూడా పట్టుబడ్డాయటే?" అన్నాడు బసవయ్య.

"ఏంది మారాజా! ఏం చేశాడయ్యా నా కొడుకు?"

"ఏం చేశాడా! నిన్న రాత్రి లక్ష్మమ్మ కుప్పలో పన పెరికిచోరీగా తెచ్చి ఇంట్లో వేసుకొన్నాడటగా? ఇదిగో రామిరెడ్డి కూడా వచ్చాడు."

"ఏ లక్ష్మమ్మ సామీ! రామరామ! మేమట్లాంటి పాపాలకు పొయ్యేవాండ్లము కాదు సామీ! నాకొడుకు ధర్మరాజు సామీ."

"ఛీ! నోరుముయ్యి. ఊళ్ళోవాళ్ళసొమ్ము దోపిడీచేసి, ఇంట్లో వేసుకొని కమ్మగా తిందామనుకొన్నావా? నీ సంగతి నే నెరగనూ? అసలు నువ్వే చెప్పి పంపించి ఉంటావు కొండణ్ణి, దోపిడీ చేయమని. జైలుకి పంపిస్తా చూడు."

"ఎందయ్యా సామీ! ఈ గొడవ ఈ రోజు? నాకొడుకు నిన్న పగటేళనంగా బర్రెను తోలుకొనిపోయాడు నాయనా! రాత్రి వాడింటికి రాలేదు. ఆ పాపం మాకు తెలియదు సామీ! ఉంటే తింటాం, లేకుంటే పస్తు పండుకొంటాం కాని, దొంగకూళ్ళు మాకు పనిలేదయ్యా! నీకు దణ్ణం పెట్టి చెప్పుతా!" అని వెంకి అనేవరకు వెట్టివాళ్ళ నిద్దరినీ పిలిచి "ఒరే, లోపలికిపోయి సోదాచేసి చూడండిరా; ఇంట్లో పనకట్టలుంటే బయట వేయండి" అని బసవయ్య చెప్పాడు. వెట్టివాళ్ళిద్దరూ మాలవాళ్ళే. బసవయ్య ఈమాట అనేవరకు ఇద్దరిలో ఒకడు కాలు ముడుచుకోను పోయినట్టుగా పోయి ముఖం తప్పించాడు. రెండోవాడు సందేహిస్తూ సందేహిస్తూ, ముఖం కిందికి వంచుకొని, చేతిలో కర్ర కింద టక్కున కొట్టుతూ, అడుగులో అడుగు వేసుకొంటూ ముందరికి పోతున్నాడు. అది చూచి బసవయ్య పంతులు, "నీకేమైనా సొయ్యమా ఏందిరా? గుడిసెలో సోదావేయమంటే పెళ్ళినడకలు నడుస్తావేందిరా? మెడలు విరగదన్నుతా, తొందరగా వెళ్ళు" అని వెట్టివాణ్ణి అదిలించాడు.

వెట్టివాడు గుడిసెలో దూరాడు.

"ఇదేంది పంతులూ ఈ అన్యాయం? పిల్లోడూ, పిల్లాకూడా ఇంటికాడ లేకుండా చూచి నా గుడిసెకు నిప్పు పెట్టుతుండా వేమయ్యా" అని వెంకి గొల్లుమన్నది.

మాలవాడలోని మాల లందరూ కూలికి పోయి నందున, ఎవరో అక్కడక్కడ ముసిలీ ముతకా, పిల్లా జెల్లా తప్ప ఇతరు లెవ్వరూ పెద్దతలకాయలు కనపడడం లేదు. వెంకి గుడిసెకాడ జరిగే గలభాకు ఆ వున్నవాళ్ళే - పిల్లాపీచూ, పదిమందీ పోగయ్యారు. వెట్టివాడితో గూడా వెంకి గుడిసెలో దూరింది. వాడి కాళ్ళావేళ్ళా చుట్టుకొంది. లోపలికి పోయిన వెట్టివాడు అయిదు నిముషాల వరకూ బయటకు రాలేదు. వెంకి గోలపెట్టుతోంది. దాని అవస్థచూచే వరకు వాడికి కళ్ళవెంబడి నీళ్ళు గిర్రున తిరిగినవి. సోదా వేయడానికి కళ్ళచూపు ఆనలేదు వాడికి.

"లోపలదూరి ఎంతసేపటికీ బయటికి రా వెందువల్లరా? నీ కేమైనా ముసించిందా ఏమిటి? లేక ఈ దొంగసొత్తులో నీకేదైనా భాగం వుందా? బయటికి రావేమి?" అని బసవయ్యపంతులు బయటనుండి అరుస్తున్నాడు. వెట్టివాడు బయటికి రాలేదు. బసవయ్యకు వొళ్ళు భగ్గుమనింది. వెట్టివాడు మొగమాటం వల్లనో, కులాభిమానం వల్లనో సమయానికి జంకుతున్నాడని, తానిక చెయ్యిచేసుకొంటేనే గాని వీల్లేదనుకొని బసవయ్య దుడుంగున గుడిసెలోకి దూరాడు. వెంకి పరిగ ఏరి తెచ్చి పోగుపెట్టిన రెండు కట్టలూ చూశాడు.

"ఈ కట్ట లెక్కడివే వెంకీ?" అని అడిగాడు బసవయ్య.

"వరికొయ్యకాల్లో పరిగ ఏరి తెచ్చుకొన్నవి సామీ! ముసిలిముండని. నడుము పడిపోయ్యేటట్టు ఒక్కొక్క కర్రేయేరి తెచ్చుకొన్నా; ఇది దొంగసొత్తు కాదు మారాజా! నీకు దణ్ణం పెట్టుతా" అన్నది.

"తప్పుడు మాటలు కూస్తావు" అంటూ ఆయనే రెండుకట్టల్నీ బరబర బయటికి లాక్కొని వచ్చాడు. వెంకి నోరూ నెత్తీ లబలబ కొట్టుకొంటూ బసవయ్యకు అడ్డుతగిలేవరకు, మాలముండ తనను తాకుతుందేమో, పాయశ్చిత్తం చేసుకోవాలెనని భయంతో, బసవయ్యా తన చేతికర్ర రెండు చేతులతోననూ ఆ చివరా, ఈ చివరా పట్టుకొని వెంకిమెడ మీద బెట్టి ఒక్కనెట్టు నెట్టాడు. 'చచ్చాను దేవుడా!' అని వెంకి నాలుగు గజాల దూరంలో పడిపోయింది.

బయటికి లాక్కొనివచ్చిన రెండు కట్టలూ బసవయ్యా చేతనే తన ఇంటికి మోయించేవాడు రామిరెడ్డి. కాని బ్రాహ్మణ్ణి కష్టపెట్టగూడ దనుకొని, తన జీతగాళ్ళలో ఒకణ్ణి పిలిపించి రెండు కట్టలూ లక్ష్మమ్మ యింటికి చేర్పించాడు.

కిందపడిన వెంకి కిందనే పొర్లుతూవుండగా, తలపెట్టిన కార్యం జయప్రదంగా కొనసాగినందుకు సంతోషపడుతూ, బసవయ్యా జారిపోయిన జుట్టు ముడివేసుకొని, కర్ర చేతబుచ్చుకొని, చేతులు ఊగిసలాడించుకొంటూ, రామిరెడ్డితో కూడా ఇంటికి వెళ్ళాడు. వెళ్ళి బావిదగ్గర ముఖాన్న ఉండిన గంధం పట్టెలూ, అక్షతల బొట్టూ పొయ్యేటట్టు పదిబిందెలు నెత్తికి తోడి పోసుకొని స్నానంచేసి, చేతికర్ర కూడా కడిగేసి, ఇంట్లోకి పోయి పట్టుగుడ్డ కట్టుకొని, విభూతి ధరించి మైలబడ్డ జందెం తీసివేసి కొత్త జందెం వేసుకొని నూట ఎనిమిది సార్లు గాయత్రి జపించాడు: తరువాత లేచి చలవమడతలు కట్టుకొని మంచి తీర్థం తీసుకొని వీధిలోకి పోయాడు. ఇంతలోనే లక్ష్మమ్మ పిలిపించేవరకు ఆమె ఇంటికి పోయి వీధి అరుగుమీద కూర్చొని అతనూ, రామిరెడ్డీ, లక్ష్మమ్మా ఈ ముచ్చటే ఏమిటో మాట్లాడుకొంటున్నారు. రెండు పరిగట్టలూ ఇంటికి చేరినప్పటికీ పోయినసొత్తు పూర్తిగా రాలేదని లక్ష్మమ్మ సణుగుతూనే వుంది, చెవులో పోటులాగ. "బయటకు పోయిన మొగాడు, కొండడు ఇంటికి వచ్చిన తర్వాత కొరవగూడా ఏదో విధంగా భర్తీచేసి పెట్టతాం లేవమ్మా. నీ సొత్తు గడ్డిపరకంత కూడా ఎక్కడికీ పోదు." అని బసవయ్యా ధైర్యం చెప్పి లక్ష్మమ్మను ఓదారుస్తున్నాడు. "ఏమో నాయనా! నా ప్రాణం హరీ అనేవరకూ ఏ కడగండ్లూ లేకుండా నా తను విట్లా తెల్లవారిపోతే, నా కంతే చాలు. లోకుల సొమ్ము నాకు ఆవగింజంత కూడా అక్కరలేదు. ధర్మాత్మురాలు లక్ష్మమ్మ అని లోకం మోగిపోతున్న రోజుల్లో, ఈనాటికీ మాలముండా కొడుకు నన్ను నలుగురిలోకి ఈడ్చాడు, వీణ్ణి పోలేరమ్మ బుగ్గిచేసుకుపోనూ"

అంటూ సింహద్వారానికి పొదుగిట ఆనుకుని, కంట తడిపెట్టుకొని, పైటకొంగుతో తుడుచుకొంది లక్ష్మమ్మ.

7

కొండడు పడమట బారెడు పొద్దుండనంగా అసురుసురై బఱ్ఱెను తోలుకొని, పొద్దుటినుంచీ కూడులేక ఇంటి కొచ్చేవరకు, ఇల్లంతా బీభత్సంగా వుంది. వెంకి ఇంటిముంగిట దుమ్ములో పొరలాడుతూ వుంది. కొండడి భార్య ఇంకా ఇంటికిరాలేదు. జరిగిన విషయం అంతా కొండడు తెలుసుకొన్నాడు. వాడిమనస్సు చీకాకయింది. కథ పెరుగుతున్నందుకు వాడు వగచాడు. అధైర్యపడ్డాడు. కాని ఇంతలో సంభాళించుకొని 'వెధవ పరిగ కఱ్ఱలు నాలుగూ తీసుకొనిపోతే పోయారు. ఇంతమాత్రానికే చెడేది లేదులే' అని వాటివిషయమై దిగులుపడలేదు కాని, తాను దొంగతనం చేసినట్టు నలుగరి లోనూ అపకీర్తి పాలు కావలసివచ్చిందే అనిమాత్రం దుఃఖించాడు. ధైర్యం తెచ్చుకొన్నాడు మళ్ళా తల్లికి ధైర్యంచెప్పి, లేవదీసి ఓదార్చాడు. మరికొంతసేపటికి? భార్య వచ్చింది. ముగ్గురూ కాస్సేపు కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకొన్నారు. "ఇక ఊరుకోండి. ఇంతటితో మనం అదృష్టవంతులమే" అని కొండడు వాళ్ళని ఊరడించి, లేచి నీళ్ళు పోసుకొందామని, కడవ దగ్గిరకు పోయ్యేవరకు -కరణమూ, రామిరెడ్డి పిలుచుకొని రమ్మన్నారని కొండడి తావుకు ఒక మనిషి వచ్చి పిలిచాడు. నీళ్ళు పోసుకొని కొండడు లక్ష్మమ్మ ఇంటికి పోయాడు, మళ్ళా ఏం తెచ్చిపెట్టబోతున్నాడో అని భయపడుతూ, బసవయ్యా, రామిరెడ్డీ, లక్ష్మమ్మా కలిసి కొండణ్ణి పదిబూతులు తిట్టి, పోలీసులకు రిపోర్టు చేస్తామని బెదిరించి, కొరతపడ్డ వరికట్టల ఖరీదుకిందా, దొంగతనం చేసినందుకు అపరాధం కిందా వాడికి పదిహేను రూపాయలు జుల్మానా విధించి, ఆ పైకం అప్పుడే రొక్కం రూపంగా కట్టినాసరే, లేకుంటే లక్ష్మమ్మపేర రూపాయికి నెలకు అణా వడ్డీవంతున అప్పుపత్రం వ్రాసి యిచ్చినా సరే, ఏదో విధంగా తీర్మానం చేయాలని కస్తీ చేశారు. వారు చేసిన పంచాయితీకి కొండడికి కడుపు దహించుకొని పోయింది.

"నన్ను అడ్డంగా పండబెట్టి ముక్కలు ముక్కలుగా నరికినా సరే నేను మాత్రం ఒక దమ్మిడీ కూడా ఇచ్చుకోలేను" అన్నాడు వాడు. అట్లా అనేవరకు,

"నీ మదం అణుస్తా నుండరా! ఊళ్ళోవాళ్ళసొత్తు దొంగతనంచేసి, తేరగా ఇంట్లో వేసుకొని తినడమనుకొన్నావా" అని బసవయ్య గ్రుడ్లు వురిమి, లక్ష్మమ్మ సేద్యగాళ్ళలో ఒక గవండ్లవాణ్ణి, ఒక గొల్లవాణ్ణి పిలిచి "మీరు పోయి కొండడి ఇంటికాడ బఱ్ఱెగొడ్డును

కొట్టుకొని రాండి. వీడేమో వొళ్ళు తెలియకుండా మాట్లాడుతున్నాడు,'' అని ఉత్తర్వుచేసేవరకు, ఇద్దరు సేద్యగాళ్ళూ ఆ క్షణంలోనేపోయి, కొండడు లక్ష్మమ్మకాడ వుండంగనే బఱ్ఱెను తోలుకొనివచ్చి, లక్ష్మమ్మ పశువులదొడ్లో కట్టివేశారు.

"ఏం చేసినా చెల్లుబడి అవుతుందిగదా అని మీరందరూ కలిసి చేస్తున్నారు ఈ పనులన్నీ, ఇంతకంటె మీరు నన్ను చెడగొట్టేదేముందీ? అన్ని పాపపుణ్యాలూ ఆ భగవంతుడే కనిపెడ్తాడు లెండి" అని లోపల కుతకుతలాడే హృదయాన్ని తన నిస్సహాయ స్థితివల్ల జనించిన వేదాంతంతో తృప్తిపెట్టుకొంటూ కొండడు ఇంటికి వెళ్ళిపోయాడు. ఇంటిదగ్గర తల్లీ భార్యా గోలు గోలుమని ఏడుస్తున్నారు. పొద్దు గుంకి ఇంటికి చేరిన మాల అమ్మ లక్కలుకూడా పోగయి దవడలు నొక్కుకుంటూ నిలబడ్డారు. కొండడు తల్లినీ, భార్యనూ కేకలేసి ఏడుపు మానిపించి ఆ రాత్రి గంజితాగి పండుకున్నాడు.

తెల్లవారింది. కొండడు రెండు కట్టల వరికర్రలూ పోయినందుకు దుఃఖపడలేదు గాని, ఎట్లా లేదన్నా ముప్ఫయి రూపాయలు కిమ్మత్తు చేసే నిక్షేపంవంటి బఱ్ఱె పోయినందుకు మాత్రం కొంత విలపించాడు. వాకిట బఱ్ఱె లేక ఇల్లంతా బావురుమన్నది. ఎట్లాగైనా పైవారికి తెలుపుకొని, పోయిన బఱ్ఱెను మాత్రం తిరిగి తెచ్చుకొందామనుకొని మహా దొర్లాడినాడు కాని భత్యఖర్చుకైనా చేతిలో దమ్మిడీ లేకపోయె! ఇక వ్యవహారం ఎట్లా జరపగలడు? అదిగాక బసవయ్య రాక్షసుడు, రామిరెడ్డీ, లక్ష్మమ్మా బలవంతులు. తాను పోయి, బఱ్ఱెను తీసుకుపోయారని ఏ పోలీసువారితో నైనా, చెప్పుకుంటే, బసవయ్యా, రామిరెడ్డీ కలిసి, అసలు తన మీదికి తెచ్చిపెట్టిన దొంగతనం నేరాన్ని ఏ తప్పుడు సాక్ష్యమో సృష్టించి, పెంచి పెద్దదిచేసి తుదకు తన్ను ఏ జైలులోనైనా పెట్టిస్తారేమోనని భయపడ్డాడు కొండడు, ఎప్పుడూ ఇట్లాంటి కట్టాలు పడ్డవాడు కాదు కాబట్టి. వాడికి ముందు వ్యవహారం నడపడానికి ధైర్యంచాలలేదు. తాను దొంగతనం చేసినట్టు వచ్చిన అపనిందకే సగం చచ్చి తిరుగుతున్నాడు. 'దాని తాడు తెగిరి, పోతే పోయింది బఱ్ఱె! నేనీతంటాలు పడలే'నని నిశ్చయించుకొని వూరుకొన్నాడు కొండడు.

ఇంతలోనే తన గ్రామ జమాబందీ- తాలూకా కచ్చేరికాడ డిప్టీకలెక్టరు గారు ఇక నాలుగు రోజుల్లో జరుపుతారని తెలిసింది. రైతులు తమ కష్టసుఖాలను డిప్టీకలెక్టరు దొరతో చెప్పుకోవడానికై తలా ఒక అర్జీ వ్రాసుకొని జమాబందీ రోజున దొర దగ్గరకు పోతున్నారు. కొండడు తన కయ్యకి కాలవకోసం పెట్టుకొన్న అర్జీల మీద ఇంకా ఉత్తరువు లేమిన్నీ రాలేదు. జమాబందీలో దొరగారితో కాలవ సంగతి మొరపెట్టుకొని చెప్పుకొందామని, కొండడు కూడా ఒక అర్జీ వ్రాయించుకొని తాలూకా కచ్చేరికి

పోయినాడు. దొరగారికి దణ్ణంపెట్టి తనకు కాలవ యిప్పింపవలసిందని కోరగా డిప్టీకలెక్టరు పక్కనున్న తహసీలుదారువైపు చూశాడు. "గ్రామాల్లో పార్టీలు పెంచుకొని, తగవులాడుకొని, ప్రతీవాళ్ళూ కాలవలు కావాలని కోరుతున్నారు. సార్! ఈ అర్జీదారుకు అరెకరా భూమి కంటే జాస్తిలేదు. వీడికి కూడా ఒక కాలవ కావలెనంటే ఎట్లా వస్తుంది? ఒకరికి గనుక ఇచ్చినామంటే, ఇక ప్రతీరైతూ తన ప్రతికయ్యకూ కాలవ ఇప్పించమంటాడు. ఇది సాధ్యం అయ్యేపని గాదు సార్!" అని తహసీలుదారు జవాబు చెప్పాడు.

"అవునవును, మీరు చెప్పింది నిజమే" నంటూ డిప్టీకలెక్టరు కొండడి వైపు తిరిగి, "నీకు ప్రత్యేకంగా కాలవ యివ్వడానికి వీల్లేదు. నీ అర్జీ తోసివేశాం" అని ఉత్తరువు చేశాడు.

"అయ్యా! నేను బీదవాణ్ణండి; నా కయ్యకు నీళ్ళు పారించుకునే ఆధారం లేదండి" అన్నాడు కొండడు.

"గ్రామంలో వెయ్యి, రెండువేల ఎకరాలకు నీళ్ళు పారుదల అవుతూవుంటే నీ అరెకరా కయ్యకూ నీళ్ళురావడం లేదంటే ఎవరైనా నమ్ముతారా?" అన్నాడు డిప్టీకలెక్టరు.

"లేదు సామీ! లక్ష్మమ్మగారూ, కరణం బసవయ్యగారూ కలిసి నన్ను అన్యాయం చేస్తున్నారు సామీ! నామీద చోరీనేరం మోపి నా బర్రెగొడ్డును తోలుకొని పోయారు సామీ! తమరు కటాక్షించకుంటే నా కయ్యను బీడెట్టుకుని పోవలసిందే సామీ!" అని కొండడు గోలచేశాడు.

"ఒరే! ఇది కచ్చేరీగాని మీ మాలవాడకాదు, తెలుసునా? నీ నడవడిక మంచిదయితే గ్రామంలో ఆసాములు నీరు రానియ్యకుండా ఎందుకు చేస్తారు? అరెకరా కయ్యగలవాడివి నువ్వు లక్షాధికారులతో తగవు పెట్టుకో వచ్చురా?" అన్నాడు డిప్టీకలెక్టరు.

"వీడు గజదొంగ సార్! వీణ్ని కె.డి. రిజిష్టరులో చేర్చడానికి పోలీసు సబిన్స్పెక్టర్‌గారు రాసుకొనిపోయారు సార్!" అని అక్కడనే నిలబడివున్న కరణం బసవయ్యగారు ఆ కొరవ పూరించాడు.

"గొప్పవాళ్ళతో ఎన్నడూ తగవు పెట్టుకోకూడదురా! పో! పో! ఆ లక్ష్మమ్మకాళ్ళూ కడుపూ పట్టుకుని నలుగురితోపాటు నువ్వుకూడా నీళ్ళు పారించుకో. పో! ఆమెతో తగవులు పెట్టుకోకు" అన్నాడు డిప్టీకలెక్టరు దొర.

"అయ్యా! నాపై అబద్ధపు కేసు పెట్టి ఈకరణం బసవయ్యగారు అన్యాయం చేస్తున్నాడండీ" అన్నాడు కొండడు. "జమాబందీలో అవన్నీ విచారించడానికి మాకు వీల్లేదు. నీకేదైనా అన్యాయం జరిగితే సాక్ష్యం తెచ్చుకొని మేజిస్ట్రేటులోనో, సివిల్‌లోనో దావా

పెట్టుకో. మే మేమీ చేయడానికి వీల్లే"దని దొర ఇంకో అర్జీదారును పిలిచాడు. నెత్తిన గుడ్డవేసుకొని కొండడు ఇంటికి పోయాడు.

8

జమాబందీ అయిన మర్నాడే తాలూకాలో జరిగిన సంగతంతా లక్ష్మమ్మకు తెలిసిపోయింది; మాలవాడికి బాగా జరిగిందని చంకలు తట్టుకుంది. వ్యవహారం తమకు అనుకూలమై, కాలవ ఇవ్వడానికి వీల్లేదని దొర తీర్మానం చేశాడు కాబట్టి, అనుకొన్న ప్రకారం ఫయిసలు చేయించవలసిందని రెవిన్యూ ఇనస్పెక్టరు లక్ష్మమ్మకాడికి కబురుచేశాడు. ఇప్పుడు చేతిలో దమ్మిడీ లేదని జవాబుచెబుతూ, కొండడికి పట్టాకిచ్చిన కయ్య మార్పించి తనపేర పట్టా తెప్పించినట్టయితే దానికీ, దీనికీ కూడా కలిపి అనుకొన్నది ఇస్తానుగాని ఇప్పుడేమీ ఇవ్వడానికి వీలులేదని జవానుతో చెప్పి పంపింది లక్ష్మమ్మ. ఇంతలోనే కొండడు వచ్చి ఇనస్పెక్టరుకు దణ్ణంపెట్టి–

"సామీ! నాకు కాలవ తెప్పిస్తానంటిరి. ఆఖరుకు డిప్టీకలెక్టరు దొర ఒప్పుకోకపోయె! నా అయిదు రూపాయలూ నాకు పారెయ్యండి" అని అడిగాడు.

"ఇదేమీ వంకాయలబేరం కాదు; కొరవ అయిదు రూపాయలూ నీవు అప్పు ఇచ్చివుంటే, నీకీపాటికి కాలవ వచ్చేవుండును. స్వల్పంలో అజ్ఞాయించినందుకు వ్యవహారం ఇట్లా అయింది. చేతికి వచ్చిన పైకాన్ని వాపసుయిచ్చే ఆచారం మనదగ్గరలేదు, పో" అన్నాడు ఇనస్పెక్టరు పంతులు, ఉసూరుమంటూ కొండడు వెళ్ళిపోయాడు.

కొండడికి చెడ్డరోజులు వచ్చినవి. లక్ష్మమ్మకు తనమీద ఇంత పగ ఎందుకో వాడికి అర్థంగాలేదు. ఆమెకు తోడు ఇప్పుడు బసవయ్య కూడ పగవాడయినాడు. కాలం కర్మంకూడా ఒనగూడినట్లయింది వాడికి. ఎవరితో పోయి చెప్పుకోడానికి దిక్కుతోచలేదు. కయ్యకోసం తెచ్చిన అప్పు పెరిగిపోతోంది. లక్ష్మమ్మతో వ్యవహారం ముదిరిపోయింది. బసవయ్య పగ తాచుపగే; ఎప్పుడేం చేస్తాడో అని దిగులు. వెనకటి గుండెనిబ్బరం చెడింది. ధైర్యం పలచబడుతోంది కొండడికి.

ఇంట్లో కూటికి గింజలులేక, ఆమరునాడు చీకటితోనే తన కుప్ప తొక్కించాలని ఆరోజు తనూ, తనభార్యా యిద్దరూ పొలంపోయి కళ్ళం బాగుచేసి వచ్చారు. మాలవాడలోనే పది పశువులని సంపాదించుకొని తెల్లవారుజామున పోయి కుప్ప పడగొట్టాలనుకుని ఇద్దరు కూలివాళ్ళను మాట్లాడుకొన్నాడు. నెల పొడవంగనే లేచిపోదా మనుకొని పెందలకడనే నడుం వాల్చాడు కొండడు.

జమాబందీలో కొండడు డిప్టీకలెక్టరు దొరతో చెప్పిన నేరాలకు బసవయ్య ఉగ్రుడై ఉన్నాడు. "దమ్మిడీకి కొరగాని పక్షి పబ్లీకులో వచ్చి బ్రాహ్మణ్ణి నామీద దొర దగ్గిర తంటాలుచెప్తాడా? హుఁ! నేను నియోగిబిడ్డను. వీడికి నా మజా తెలియదు. ఇంతవరకూ వచ్చింతర్వాత వెనక్కి తిరిగితే పంతులు ఆఖరికి మాలవాడిచేతిలో చిక్కుకొన్నా డంటారు నలుగురూనూ. ఇక గ్రామంలో వాడైనా కాపురం ఉండాలె, నేనైనా ఉండాలె. వీడి అంతు పట్టిచూస్తా" అని బసవయ్యపంతులు పరవళ్ళు తొక్కుతున్నాడు. కొండణ్ణి పిలిపించి సమక్షంలో వాణ్ణి నాలుగు బూతులుతిట్టి పంపడం అంటే ఆయనకు తృప్తి కాలేదు. శాశ్వతంగా నిలిచేటట్టు వాడికి తగిన వాత వేయాలని తీర్మానం చేసుకొన్నాడాయన. తాను వేసుకొన్న ప్లానుకు ఇక కొండడితో మాట్లాడకపోవడమే మంచి దనుకొన్నాడు. తన హృదయగోళంలో ప్రజ్వలించే క్రోధాగ్ని ప్రత్యక్షంగా బయలుపడి శత్రునాశనం చేయవలసిందేగాని దాన్ని బయటపెట్టకూడ దనుకొన్నాడు బసవయ్యపంతులు.

సాయంత్రమయింది. బీదలను హింసించే దుర్మార్గుల చర్యలను చూడలేదేమో సహస్రకరుడు ప్రాపంచిక దృక్పథాన్నుండి చాటుకుపోయాడు. ఆ అసురసంధ్యవేళ బసవయ్య రామిరెడ్డిని పిలుచుకొని లక్ష్మమ్మ ఇంటికి పోయాడు. బసవయ్యకూ లోకానికీ అంధకారం అలుముకొంది.

"పంతులూ! ఆ కయ్య మనకు దఖలుపడేటట్టు చేస్తూ నీ ధర్మాన కాలవ పోనేపోయింది. మాలవాణ్ణి మటుమాయం చేసి కయ్యలో కయ్య కలుపుకొనేదాకా నాకు నిద్రపట్టదు. పంతులూ! ఇదిగో, ఈపని నీచేతిలోనే వుంది" అని లక్ష్మమ్మ అనేవరకు, "తొందరపడకు. వాడికి అంత్యకాలం సమీపించిందిలే; ఇప్పుడు నేను వచ్చింది అసలు ఆ పనికొరకే" అంటూ పంతులూ, రామిరెడ్డీ, లక్ష్మమ్మా మిద్దె మీదికిపోయి, ఒక అరగంటసేపు ఏమేమిటో గుసగుసలాడు కొన్నారు. సరేనంటే సరేననుకొని అందరూ మిద్దెదిగి కిందికి వచ్చారు. ఎవరిదారిన వాళ్ళు వెళ్ళారు. బసవయ్య ఇంటికి పోయి ఉడుకునీళ్ళు పోసుకుని సాయంసంధ్య వార్చుకొని భోజనంచేసి పండుకొన్నాడు.

కొండడి ఇంట్లో కొండడు నిద్రపోతున్నాడు. బసవయ్య ఇంట్లో బసవయ్య నిద్రపోతున్నాడు. జగత్తంతా నిద్రపోతున్నది, ఒక్క లక్ష్మమ్మ తప్ప. లక్ష్మమ్మ కాదినం ఏకాదశీ పర్వదినం. నిద్రపోలేదు. జాగారం చేస్తోంది. తనతో పాటు రామిరెడ్డిని కూడా మేలుకోబెట్టి అతనివల్ల భాగవతం చదివించి వింటోంది. రామిరెడ్డికీ ఆత్రంగానే వుంది-పడుకొంటే బాగుండననేమో.

నెల పొడిచి కొండణ్ణీ, వాడి భార్యనూ నిద్రలేపింది. కూలివాళ్ళను కేకేసి చద్దన్నం మూట కట్టుకొని, పశువులను తోలుకొని కొండడూ, వాడి భార్యా కుప్పకాడికి బయలుదేరారు. ఒక పావుగంట సేపటికి వాళ్ళు కుప్పకు కనుచూపు మేరదూరంలోనికి వచ్చారు. చూస్తాడుగదా తేరిపారి కొండడు, పొగా మంటా కనపడింది, వాడికి తన కుప్ప వున్న స్థలంలో. ఇదేమా అని వాడికి గుండె బేజారయింది. నవనాళ్ళూ క్రుంగిపోయాయి. ఒళ్ళు తెలియలేదిక. గుండెలు కవుఁక్కొంటూ ఒక్కటే పేరెంతీశాడు కొండడు కుప్ప కాడికి.

వచ్చాడు కొండడు. మండుతూన్న కుప్ప కెదురుగ్గా నిలబడ్డాడు. అప్పటికే కుప్ప నలువైపులా అగ్నిహోత్రుడి సందిట్లో చిక్కుకొంది. చిటపట మంటూ బ్రహ్మాండంగా మండిపోతోంది. తూర్పుగాలి అందుకొని అగ్ని హోత్రుడికి తోడయింది. ఎవరితరం ఆర్పడమిక? ఆకాశానికంటా యెగసి పోయే ఆ మంటలకు కొండడి వొళ్ళుకూడా మంటలెక్కి పోతోంది. మొగాన నెత్తురుచుక్క లేదు. చూశాడు చూశాడు కుప్ప కేసి; నివ్వెరపోయి వెర్రిచూపులు చూశాడు. చైతన్యం స్తంభించిపోయింది. మండుతున్న కుప్ప కేసి కొయ్యబారిపోయి చూస్తూ కుప్పగూలిపోయాడు కొండడు.